

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Олена Знанецька

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF NON-LANGUAGE FACULTIES STUDENTS WHILE STUDYING A FOREIGN LANGUAGE

Author: Olena Znanetska

Abstract.

The article covers issues related to the organization of independent work of non-language faculties students while learning a foreign language. Independent work of students is one of the most important elements of education and upbringing in higher education, so its proper organization is crucial for the development of independence, creativity and competitiveness as the major leading personality traits of a specialist with a university education. Independent educational work is considered as a type of educational activity, which provides a certain level of student's independence in all its structural components – from the problem statement to control, self-control and correction. The basic principles of independent work organization and the features of the differentiated approach to the organization of independent work of students while studying a foreign language have been considered.

ВСТУП

Останнім часом пріоритетного значення набуває проблема розвитку внутрішнього потенціалу студента, все частіше розглядається роль його автономності у досягненні ефективності і якості навчання у ЗВО.

Самостійна робота студентів є одним з найважливіших елементів навчання та виховання у ЗВО, де викладач з транслятора знань перетворюється у менеджера освітнього процесу, організовуючи і спрямовуючи пізнавальну діяльність студентів. Тому її правильна організація має вирішальне значення для розвитку самостійності, креативності, конкурентоспроможності як одних з провідних рис особистості фахівця з університетською освітою.

Вивчення світових напрямків розвитку університетської освіти чітко вказує на такі тенденції: сучасні соціокультурні умови диктують самоцінність ідеї безперервної освіти, коли від студентів і викладачів постійно вимагається вдосконалення власних знань; в умовах інформаційного суспільства потрібна принципова зміна організації освітнього процесу: скорочення аудиторного навантаження, заміна пасивного слухання лекцій на зростання частки самостійної роботи студентів; центр ваги в навчанні переміщається з викладання на навчання як самостійну діяльність студентів в освіті.

1. Проблема організації самостійної роботи студентів немовних факультетів під час навчання іноземної мови

Пропорційність між аудиторними та позааудиторними заняттями викликала пильну увагу до проблеми організації самостійної роботи студентів (СРС) в цілому, а не тільки у традиційних межах конкретних дисциплін [4].

Термін «самостійна навчальна робота» розглядається у Педагогічному словнику як «вид навчальної діяльності, при якому передбачається певний рівень самостійності учня у всіх її структурних компонентах - від постановки проблеми до здійснення контролю, самоконтролю і корекції, з переходом від виконання найпростіших видів роботи до більш складних, що мають пошуковий характер, і як засіб формування пізнавальних здібностей учнів, їх спрямованості на безперервну самоосвіту» [3, с. 134].

Поняття «самостійна робота» є багатогранним, тому цілком природно, що воно не отримало єдиного тлумачення у педагогічній літературі. Нам уявляється важливим детально розглянувши поняття «самостійна робота», проаналізувати його сутність по відношенню до різних шаблів навчання, оскільки зараз гостро стоїть питання про актуальність на всіх етапах життя безперервної освіти особистості. Єдина система навчання, де «кожна ланка

вирішувала б завдання (і застосовувала б відповідні прийоми і методи), що відповідають конкретним цілям навчання, провідним мотивам навчання і віковим особливостям учнів, – ось завдання, яке стоїть зараз на порядку денному» [5, с. 24].

Великого значення набуває організація самостійної роботи студентів. Сучасне життя вимагає енергійних людей, що мають професійну компетентність, виявляють ініціативність, творчість. Для цього ще в студентські роки молоді люди повинні опанувати навички самостійної роботи. У подальшій трудовій діяльності ці навички допоможуть систематично займатися самоосвітою. Якщо студент не є привченим до самостійної роботи, то самоосвіта дається йому насилу або він взагалі до неї не приступає. Отже, одним з найважливіших завдань освіти є формування у студентів свідомого відношення до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, звички до інтелектуальної праці. Важливо, щоб студенти не просто набували знань, але й опановували способи їх набування, тобто необхідно навчити їх вчитися, виключивши при цьому бездумне, механічне заучування матеріалу.

Для засвоєння обсягу знань і придбання стійких умінь і навичок, передбачених державними освітніми стандартами сьогодення, при скороченні аудиторного навантаження, необхідно підвищити ступінь і якість сприйняття пропонованої інформації і запропонувати такі форми самостійної навчальної діяльності студентів, які допоможуть збільшити пізнавальну активність при вирішенні професійних завдань і одночасно дозволять сформувати «надпрофесійні якості особистості» [4].

Тільки самостійна робота забезпечує якнайповніше злиття знань, умінь, навичок, спрямованості особистості. Вона припускає різноманітні форми діяльності студентів, забезпечує найбільш високий рівень засвоєння знань, формування умінь, навичок, сприяє активізації їх розумової, креативної діяльності. Вона є основою майбутньої самоосвіти фахівця, формує відповідні мотиви, що сприяє реалізації сучасної освітньої парадигми, в основі якої є положення про те, що навчання триває безперервно впродовж усього життя. Самостійна робота впливає на формування у студентів різних особових якостей, таких як: акуратність, працьовитість, самокритичність, організованість, дисциплінованість, відповідальність та ін. Оскільки під час самостійної роботи студент постійно долає різноманітні перешкоди, то вона допомагає розвивати вольові якості – цілеспрямованість, рішучість, наполегливість і завзятість, ініціативність і самостійність. У нього з'являється вольова саморегуляція, наприклад, наполегливість в досягненні поставленої мети, а також готовність до тривалого, невтомного пошуку вирішення

проблеми. Під час самостійної роботи студент стає організатором своєї навчальної роботи. У нього формується пізнавальна мотивація, з'являється потреба в досягненні успіху, він вчиться планувати свою роботу, контролювати хід її виконання, більшою чи меншою мірою виявляє творчість, у нього розвивається самооцінка, самоконтроль [4].

В результаті систематичної участі в самостійній роботі у студентів з'являється позитивне емоційне відношення до навчання. Показниками сформованості такого відношення є критичність мислення, наявність власної думки, уміння аргументовано вести дискусію, обґрунтовувати свою позицію, ставити питання, з'являється потреба у самоосвіті. У студентів формується готовність використати отримані теоретичні знання в повсякденній професійній діяльності. Таким чином, самостійна робота великим чином впливає на появу свідомого відношення студентів до оволодіння знаннями, формує бажання займатися напруженою інтелектуальною працею, вона також повною мірою сприяє всебічному розвитку особистості студента в процесі навчальної діяльності і формуванню самої навчальної діяльності. Як відомо, значення самостійної роботи в тому, що в межах аудиторного зайняття неможливо засвоїти весь обсяг знань, необхідних сучасному конкурентоздатному фахівцеві, проте деякі студенти приділяють недостатньо уваги організації самостійної роботи, тому ця проблема є актуальною у ЗВО.

Дослідники, що займаються проблемою організації самостійної роботи стосовно вищої школи, вкладають в термін «самостійна робота» різний зміст. Так, поняття «самостійна робота» трактується: як самостійний пошук необхідної інформації, придбання знань, використання цих знань для вирішення навчальних, наукових та професійних завдань (С. І. Архангельський); як діяльність, що складається з багатьох елементів: творчого сприйняття і осмислення навчального матеріалу в ході лекції, підготовки до занять, іспитів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт (А. Г. Молибог). Р. А. Нізамов розуміє під цим різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або в позааудиторний час без безпосереднього керівництва, але під наглядом викладача. Б. Г. Іоганзен розглядає організацію самостійної роботи у вищій школі як систему заходів з виховання активності і самостійності як рис особистості. Самостійна робота розуміється також рядом авторів як система організації педагогічних умов, які забезпечують управління навчальною діяльністю, що протікає за відсутності викладача (В. Граф, І. І. Ільєсов, В. Я. Ляудіс). Іноді самостійна робота ототожнюється із самоосвітою (С. І. Зінов'єв).

Як можна побачити з наведених вище визначень і тлумачень, самостійна робота розглядається, з одного боку, як вид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес, і як основа самоосвіти, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого - як система заходів або педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів.

Так, П. І. Підкасистий вважає, що «самостійна робота у вищій школі є специфічним педагогічним засобом організації та управління самостійною діяльністю в навчальному процесі» [2, с. 31]. З одного боку, на думку П. І. Підкасистого, самостійна робота являє собою навчальне завдання, тобто об'єкт діяльності студента, пропонований викладачем або програмованим посібником, з іншого – форму прояву певного способу діяльності з виконання відповідного навчального завдання, саме спосіб діяльності людини або щодо отримання абсолютно нового, раніше йому невідомого, знання, або щодо впорядкування, поглиблення вже наявних знань. М.Г. Гарунов під самостійною роботою розуміє «виконання різних завдань навчального, виробничого, дослідницького і самоосвітнього характеру, які виступають як засіб засвоєння системи професійних знань, способів пізнавальної та професійної діяльності, формування навичок і умінь творчої діяльності та професійної майстерності» [2, с. 45].

На думку М. Г. Гарунова і П. І. Підкасистого, самостійній роботі студентів притаманні такі характеристики: вона формує у того, хто навчається, на кожному етапі його руху від незнання до знання, необхідний обсяг і рівень знань, навичок і умінь для вирішення пізнавальних завдань; формує у студента психологічну установку на систематичне поповнення своїх знань і вироблення умінь орієнтуватися у потоці наукової інформації; є найважливішою умовою самоорганізації того, хто навчається, у оволодінні методами професійної діяльності, пізнання і поведінки; є знаряддям педагогічного керівництва та управління самостійною пізнавальною і науково-виробничою діяльністю студента в процесі навчання і професійного самовизначення [2].

Важливим уявляється те, що однією з найважливіших характеристик СРС виступає те, що вона являє собою систему. Під системою самостійної роботи розуміють сукупність взаємопов'язаних, таких, що взаємно обумовлюють один одного, логічно впливають один з іншого і підлеглих загальним завданням видів робіт. І як будь-яка система, самостійна робота студентів повинна відповідати певним дидактичним вимогам:

1. Вона (система самостійної роботи) повинна сприяти вирішенню

основних дидактичних завдань – придбанню студентами глибоких і міцних знань, формуванню вміння самостійно здобувати, розширювати і поглиблювати знання, застосовувати їх на практиці.

2. Система повинна задовольняти основним принципам дидактики, і перш за все, принципам доступності і систематичності, зв'язку теорії з практикою, свідомої і творчої активності, принципу навчання на високому науковому рівні.

3. Ефективність самостійної роботи досягається, якщо вона є одним із складових, органічних елементів навчального процесу, якщо вона проводиться планомірно і систематично, а не випадково і епізодично.

Тільки за цієї умови у студентів виробляються стійкі вміння і навички у виконанні різних видів самостійної роботи та нарощуються темпи в її виконанні [1, с. 3-4].

Самостійна робота – це планована навчальна, навчально-дослідна, науково-дослідна робота студентів, що виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Вона може бути як аудиторна, так і позааудиторна. Аудиторна самостійна робота відбувається на лекціях, практичному зайнятті, в період проходження різних видів практик, тобто, безпосередньо під керівництвом викладача. Позааудиторна самостійна робота припускає подальшу роботу студентів із матеріалами лекцій, підготовку до практичних занять, заліків, іспитів, виконання різних письмових робіт. Ця робота організовується у довільному режимі часу в зручні години, найчастіше поза навчальною аудиторією, наприклад удома, в читальному залі, в лабораторії, на підприємстві. Оволодіння досвідом самостійної роботи не відбувається стихійно, в цьому процесі виявляється механізм привласнення, суть якого полягає у здійсненні діяльності, адекватній тій, яка втілена у продукті, що привласнюється, і в тому, що ця діяльність будується ззовні тими, хто навчає. Отже, має бути організована пізнавальна діяльність студентів, якою керує викладач. До основних видів самостійної роботи відносяться: підготовка до лекцій, практичних занять, різних видів практик; виконання письмових робіт і проєктів (контрольних, розрахунково-графічних тощо), рефератів, курсових, випускних кваліфікаційних робіт та ін.; підготовка до складання заліків, іспитів.

В організації самостійної роботи умовно можна виділити три блоки: мотиваційний, організаційний і технологічний. Щоб студенти виявили бажання включитися у самостійну роботу, у них має бути сформована пізнавальна мотивація. Вона формується в результаті внутрішнього

спонукання, розуміння і прийняття суб'єктом навчання необхідності пізнання, а не під тиском ззовні. Тільки в цьому випадку студентові цікаво отримувати нові знання, постійно поглиблювати вже наявні, студент вчиться не задля отримання позитивної відмітки або отримання диплому, хоча вони йому і небайдужі, втім він вчиться тому, що йому це цікаво. Причому, чим більше він дізнається нового, тим більше йому хочеться ще дізнатися, і в цьому випадку пізнавальні інтереси стають ненасичуваними. При такій мотивації самостійна робота перестає бути для студента важким тягарем, вона приносить йому відчуття задоволеності від творчої розумової праці. Згодом з'являється потреба у переживанні емоцій радості, здивування, задоволення у зв'язку із завершенням певного етапу роботи.

Сформувані пізнавальну мотивацію допомагає викладач. Він акцентує увагу студентів на значущості самостійної роботи, роз'яснює, що вона є вищою формою навчальної діяльності. Цілеспрямоване формування пізнавальних інтересів, мотивації до розширення і поглиблення матеріалу, що вивчається, під час самостійної роботи відбувається на аудиторному занятті. У студентів з'являється потреба дізнатись про щось нове, потрібне, важливе для себе, але під час аудиторного заняття повністю задовольнити цю потребу неможливо, вони починають розуміти, що для цього потрібно багато працювати поза аудиторією, самостійно добуваючи знання. Мотивувати до придбання нових знань можуть різні завдання, спрямовані на пошук рішення цікавих проблем, а також спонукання студентів до використання отриманих знань у практичній професійній діяльності або в наукових дослідженнях. Значення має сформованість у студентів мотиву досягнення. Потреба у досягненні переживається людиною як прагнення до успіху, виявляється у спрямованості на досягнення далеких цілей, в отриманні оригінальних або навіть унікальних результатів як при виборі способів діяльності, так і в продуктах діяльності [4].

2. Психолого-педагогічний супровід самостійної роботи студентів та його основні принципи

З точки зору на СРС як на спосіб управління викладачем самостійною пізнавальною діяльністю студентів, засіб її логічної і психологічної організації, можна виділити дві підгрупи принципів: принципи її психолого-педагогічного супроводу і педагогічного управління.

Так, «психолого-педагогічний супровід розглядається як система професійної діяльності викладача, спрямована на створення психолого-педагогічних умов для успішного навчання, виховання і професійно-

особистісного розвитку студента у ситуації вузівської взаємодії» [9, с. 62].

Виділяють наступні *принципи* психолого-педагогічного супроводу студента.

1. Принцип опори на навченість і здатність до навчання студента в процесі СРС означає співвіднесення рівня актуального розвитку і зони найближчого розвитку (Л. С. Виготський) на основі діагностики індивідуальних сфер студента. В організації СРС цей принцип передбачає надання індивідуалізованої допомоги з боку педагогів на основі усвідомлення меж власного втручання в освітню діяльність студента, не пригнічуючи його активність і ініціативу, підтримуючи його мотивацію, як до продовження діяльності, так і до подальшого звернення за допомогою в разі будь-яких ускладнень; проєктування індивідуальної освітньої діяльності студента з урахуванням даних діагностики; оцінювання досягнень студента з урахуванням його можливостей і здібностей, навченості й освіченості.

2. Принцип обліку та дотримання особистих освітніх, професійних інтересів і планів студента, який вимагає індивідуалізації СРС, розробки індивідуальних завдань, які відповідають його інтересам і потребам.

3. Принцип варіативності і гнучкості, який вимагає від педагога в процесі управління СРС оперативного і гнучкого реагування на зміни, як у самому студенті, так і в навколишньому середовищі.

4. Принцип забезпечення суб'єктної позиції студента, яку можна визначити як мету, умову, засіб і результат психолого-педагогічного супроводу індивідуальної освітньої діяльності студента.

5. Принцип оптимістичної стратегії (М. І. Рожков) передбачає, що суб'єкти супроводу освітньої діяльності студента розглядають розвиток студента з урахуванням його досягнень, позитивних змін в його самостійній навчальній діяльності.

6. Принцип безперервності, системності та послідовності психолого-педагогічного супроводу СРС, який повинен здійснюватися з першого року навчання, забезпечуючи безперервність і спадкоємність розвитку студента і його діяльності при переході від одного етапу навчання до іншого.

7. Принцип взаємодії суб'єктів психолого-педагогічного супроводу СРС. Ефективність підтримки та допомоги студенту залежить від взаємодії фахівців, що мають різне професійне бачення освітньої діяльності та індивідуального розвитку студента [9, с. 70-72].

До принципів педагогічного управління СРС нами віднесені правила, що дозволяють реалізувати такі функції педагогічного менеджменту: планування СРС, організація СРС, контроль і оцінка якості СРС, її корекція. У цю підгрупу

увійшли наступні принципи: регламентація всіх самостійних завдань за обсягом і за часом; забезпечення умов для СРС (бюджет часу, навчальна література та навчально-лабораторна база [6], блокова структуризація змісту СРС; корекційний тип управління СРС; диференційований підхід до студентів з дотриманням посильності навчальних завдань; підвищення питомої ваги самостійної роботи з переходом студентів на старші курси; планомірне зростання інтелектуальних навантажень і послідовний перехід до більш неточних і неповних інструкцій для використання самостійної роботи; поступове віддалення викладача і заняття ним позиції пасивного спостерігача за процесом.

До цієї підгрупи увійшов і принцип комплексного підходу до організації СРС. Керівництво самостійною роботою студентів передбачає організаційну, методичну, регуляційну і контрольну складові.

У педагогічному управлінні СРС важливо дотримуватися також наступних принципів: принципу єдності трьох взаємопов'язаних форм СРС (позааудиторна самостійна робота; аудиторна самостійна робота, яка здійснюється під безпосереднім керівництвом викладача; творча, в тому числі науково-дослідницька робота), принципу зворотного зв'язку в системі співпраці учнів і навчального, принципу комунікативної взаємодії по відношенню до створюваної студентами в процесі СРС освітньої продукції (передбачає подання і сумісне обговорення учасниками освітнього процесу створених ними продуктів), а також рейтингового методу контролю СРС і поступового переходу від контролю викладача до самоконтролю, принципу відповідності оцінки освітнього результату поставленої мети.

Реалізація розробленої системи принципів організації СРС дозволить підвищити її ефективність і забезпечити плавний перехід студентів від навчальної діяльності безпосередньо до професійної [4].

Навчальна діяльність містить багато можливостей для досягнення більш високого рівня: це яскраві відповіді на практичному зайнятті, заліках, іспитах, підготовка оригінальних письмових робіт, участь у науковій роботі, виступи на наукових студентських конференціях. Студенти з високою потребою в досягненнях зазвичай з бажанням займаються самостійною роботою, докладають більше зусиль в навчальний процес, що призводить до більш високих результатів у навчанні, позитивно впливає на особистісне зростання і оволодіння професією. В процесі самоосвіти вже зникає необхідність у педагогічному стимулюванні пізнавальної діяльності, з'являється внутрішня мотивація, тому важливо, щоб викладачі сприяли розвитку у студентів внутрішніх мотивів пізнавальної діяльності.

Так, щоб виникла потреба в самостійній роботі, повинне з'явитися протиріччя між наявними у студентів знаннями, уміннями, навичками і новими умовами, в яких вони повинні застосовуватися. Але одного бажання займатися самоосвітою ще недостатньо, важливо, щоб у студентів були сформовані організаційні уміння, пов'язані із плануванням, управлінням і контролем своєї навчальної діяльності. Студент повинен уміти організувати власну пізнавальну діяльність. Проте іноді викладачі не стимулюють студентів цілеспрямовано займатися самостійно. В організаційному плані велике значення має достатня кількість часу, що відводиться на самостійну роботу.

Надійною формою раціональної організації самостійної роботи є графік навчального процесу, в якому відбиті терміни усіх звітних заходів: проміжна атестація, виконання різних письмових робіт, терміни екзаменаційної сесії. На молодших курсах допомогу в організації самостійної роботи надає викладач, на старших курсах студенти вже самі в змозі спланувати власну роботу. Для ефективної організації самостійної роботи студенти повинні навчитися приймати і розуміти ті цілі і навчальні завдання, які ставить перед ними викладач. Тому, при розробці завдань викладачеві необхідно передбачити поступове зростання складності, міри самостійності, проблемності, творчості. Усі завдання, пропоновані для самостійної роботи, можна розділити на теоретично спрямовані (на розуміння, аналіз, синтез, моделювання, систематизацію, класифікацію і тому подібне) і практично спрямовані (на застосування, проектування, експериментування і т. ін.) Розробка різних завдань для самостійної роботи є важливою умовою, що сприяє підвищенню її ефективності, це може виражатися у створенні різних методичних рекомендацій або іншого методичного матеріалу. Для організації самостійної роботи доцільно звернути увагу на формування у студентів загальних і професійно значущих умінь, без яких фахівець не відбудеться. Значення мають загальні уміння, пов'язані із комунікативними якостями особистості. Студенти повинні уміти чітко формулювати думки, виступати, пояснювати, доводити, ставити питання, брати участь у бесіді, слухати інших та ін. Окрім цього, студенти повинні уміти записувати матеріал – робити конспекти, тези, виконувати письмові роботи, переводити усний матеріал у схеми, таблиці, графіки тощо. Цьому сприяють розвинуті аналітичні уміння: зрозуміти проблему, оцінити її, аргументувати, порівняти тощо.

У студентів мають бути сформовані: логічні уміння (порівнювати, зіставляти, узагальнювати, робити висновки та ін.); аналітичні уміння (розуміти проблеми, оцінювати їх, аргументувати ідеї, приймати рішення, виходячи із здорового глузду, та ін.). Окрім загальних умінь, виділяють такі

спеціальні уміння, як підготовка до певних видів зайняття (лекцій з тих або інших дисциплін, наприклад, технічних або гуманітарних, практичних зайнять, практики та ін.). Багато в чому успіх самостійної роботи залежить від організаційних умінь: планування власного часу, дотримання режиму зайняття, гігієни розумової праці тощо.

3. Особливості диференційованого підходу до організації самостійної роботи студентів під час навчання іноземної мови

Для прояву і розвитку у студентів потреби та інтересу до самостійної навчальної діяльності велике значення має організація спільної продуктивної діяльності викладача і студента. Система взаємодії викладача і студента має бути спрямована на те, щоб навчити студентів самостійно проектувати свої життєві плани, здійснювати їх на основі досить високого рівня розвитку самоосвіти. Для цього спочатку викладач консультує, як виконувати завдання, потім переходить від безпосереднього інструктажу до опосередкованого, наприклад, він коригує завдання, поставлені студентом, оцінює результат роботи і тому подібне. Згодом викладач виступає в ролі консультанта, радника, спонукаючи студента до самостійного аналізу виконаної роботи.

На різних етапах роботи співпраця викладача і студента буде різною. В одних випадках зростає значущість діяльності викладача, наприклад, в період формування мотивації або при оцінці знань, умінь, навичок на заліку, іспиті. Але, безумовно, вирішальна роль в організації самостійної роботи відводиться студентіві. Деякі викладачі вважають, що ці уміння формуються у студентів самі по собі, як само собою зрозуміле, але це не так, їх потрібно цілеспрямовано розвивати [4].

У цьому непростому процесі можна виділити три етапи. На початковому етапі студенти опановують методiku або технологію користування навчальною, науковою, довідковою літературою. Вони вчаться самостійно працювати з підручниками, аналізувати вивчений матеріал. На цьому етапі студенти виконують завдання переважно за зразком, які носять відтворюючий або репродуктивний характер, наприклад, рішення завдань, заповнення таблиць, підготовка схем та ін. Основна мета таких завдань – закріплення у студентів знань, формування умінь і навичок. На цьому етапі пізнавальна діяльність студентів виявляється у пізнанні, осмисленні, запам'ятовуванні. На цьому етапі значна роль в організації самостійної роботи відводиться викладачеві.

На наступному етапі можливе ускладнення завдань, викладач пропонує

реконструктивно-варіативні завдання, які сприяють розвитку творчості і самостійності. Студенти ставляться в умови, коли необхідно перетворювати відомий матеріал. Викладач може включати студентів у частково-пошукову діяльність, коли він формулює перед студентами проблему, пропонує план її вирішення, дає різні варіанти, що полегшують пошук правильного рішення. Найбільш складним варіантом є включення студентів у навчально-дослідницьку діяльність. В цьому випадку студентам необхідно перетворювати знання, здійснювати перенесення наявних способів у нові ситуації пізнавальної і практичної діяльності. У цьому випадку вони повинні вміти самостійно ставити цілі, розробляти план рішення пізнавальних завдань, узагальнювати матеріал, робити висновки і т.п.

Завершальний етап характеризується вищим рівнем сформованості у студентів самостійності і творчості. Студенти демонструють уміння обґрунтовувати актуальність проблеми, показувати теоретичну і практичну значущість її рішення, робити висновки та ін.

Самостійна робота не повинна проходити безконтрольно. Викладач здійснює контроль і спонукає студентів до самоконтролю за виконанням тих завдань, які даються на самостійне вивчення. Поступово зовнішні дії контролю і оцінки, здійснювані викладачем, переходять у внутрішній план і стають діями самоконтролю і самооцінки студента. Хоча, безумовно, для студента не байдужа думка викладача, який оцінює його успіхи як впродовж семестру, так і під час екзаменаційної сесії. Важливо, щоб студент навчився критично оцінювати проміжні і кінцеві результати своїх дій, при необхідності здійснювати їх коригування, тобто, мати уявлення про те, як їх змінити, щоб результат відповідав вимогам, що пред'являлися. Під час самостійної роботи студенти набувають досвіду самоосвіти, при цьому студенти починають усвідомлювати, що в навчальній діяльності важливо не лише заучувати інформацію, але й набувати навички самостійного її надбання. Так, поступово вони переходять від репродуктивної самостійної роботи до творчої, відбувається послаблення зовнішнього контролю з боку викладача, розвивається самоконтроль і саморегуляція. Таким чином, відбувається передача функції планування, організації і контролю від викладача до студента [4].

Л. М. Тернавська, ґрунтуючись на концепціях рівневого розвитку пізнавальної активності і самостійності, вважає за доцільне виділити чотири групи учнів:

1. малокомпетентні студенти – ті, хто здатний освоїти навчальний матеріал на мінімальному рівні (слабка шкільна підготовка, недостатня

мотивація до вивчення іноземної мови, невміння вчитися, несформованість загальнонавчальних і інтелектуальних умінь);

2. «середні» – ті, хто здатний засвоїти навчально-мовний матеріал на рівні вимог державного стандарту (середній рівень підготовленості, ситуативний інтерес до вивчення іноземної мови, мають середню сформованість навчальних умінь, мало цілеспрямовані і не вміють творчо і самостійно працювати з мовним матеріалом на навчальному занятті і в рамках самопідготовки);

3. «просунуті», де є позитивна вмотивованість до вивчення іноземної мови, сформованість навчальних умінь, цілеспрямованість, рішення пропонованих викладачем навчальних завдань конструктивно-варіативного плану;

4. творча група – характеризується всіма позитивними, характерними для попередніх груп, крім того, для них властиво вміння розв'язувати задачі на творчо-пошуковому рівні і самостійно організовувати свою діяльність поза контролем викладача [7, с. 61-62].

Сутність диференційованого підходу, запропонованого Л. М. Тернавською, полягає в організації самостійної роботи студентів за допомогою завдань, заснованих на особливостях стилів навчання студентів (аудіальний, візуальний, кінестетичний) і їх функціональної асиметрії мозку («лівопівкульний», «правопівкульний» і «змішаний»).

Е. Н. Трущенко в основу своєї моделі організації самостійної роботи поклала тип професійної навченості (В. Я. Ляудіс), і виділила чотири групи студентів, визначила необхідну допомогу у вирішенні їхніх проблем.

Група 1 – студенти, що розвиваються самостійно: студенти з високим рівнем професійної навченості. Вони активні, ініціативні, комунікабельні, володіють високою мотивацією до навчання, сформованими якостями розуму, навичками самоорганізації, творчими здібностями. Для організації самостійної роботи таких студентів необхідна розробка завдань підвищеної складності.

Група 2 – стимульовані: студенти з рівнем професійної навченості вище середнього. Цим студентам необхідна стимуляція, для них ефективна розробка творчих завдань, що підвищують мотивацію навчання.

Група 3 – адаптивно-репродуктивні: студенти із середнім рівнем навченості. Труднощі в навчанні у даних студентів визначаються різними причинами, серед яких проблеми комунікативної активності, самоорганізації та розвитку інтелектуальних властивостей. Цим студентам потрібні завдання на активізацію пізнавальної діяльності.

Група 4 – пасивні: студенти зі зниженим рівнем професійної навченості, що уникають інтелектуальної напруги. Для них характерне тяжіння до звичних форм активності, інертність, безініціативність. Для цих студентів необхідний підбір індивідуальних завдань, спрямованих на розвиток комунікативної активності і пізнавальної мотивації, завдання з додатковою алгоритмізацією [8, с. 89].

Отже, важливою умовою підвищення ефективності самостійної роботи є здійснення контролю за її організацією та перебігом і вжиття заходів, що заохочують студентів на якісне її виконання. Виділимо і охарактеризуємо декілька рівнів сформованості у студентів навичок самостійної роботи: високого, середнього і низького.

Високий рівень розвитку самостійності має місце, коли у студентів виявляється постійне бажання після аудиторного зайняття займатися самостійно, вони бачать сенс навчання в придбанні необхідних знань і у формуванні професійних умінь і навичок. Критерії успішності навчання для них не зводяться тільки до отримання гарних оцінок. Вони самостійно ставлять собі навчальні завдання, планують майбутню роботу, знаходять оригінальні способи її виконання, виявляючи при цьому творчість, адекватно оцінюють свою роботу, визначають необхідність коригування, здійснюють самоконтроль. Вони розуміють, що успіх в навчанні і майбутній професійній діяльності залежить від власних витрачених зусиль.

При середньому рівні розвитку самостійності студенти не завжди мають бажання брати на себе додаткову відповідальність і щодня займатися самоосвітою. Вони готові отримувати більш низькі оцінки за результати своєї роботи, аби не утруднювати себе додатковими зайняттями. Вони вважають, що на іспиті багато що залежить не від витрачених зусиль при підготовці, а від удачі, везіння. Вони потребують допомоги викладача на усіх етапах організації самостійної роботи: при постановці навчального завдання, в ході планування роботи, при виборі способів вирішення поставленої проблеми, а найголовніше – при здійсненні контролю.

Низький рівень розвитку самостійності. Студенти віддають перевагу аудиторним формам роботи, аврально готуються до чергових форм звітності, решту часу мало самостійно займаються. Однією з причин низького рівня розвитку самостійності є слабкий рівень самоорганізації, ознаками якого можна назвати пропуски зайнять, несистематичне і несвоєчасне виконання завдань, аврали під час заліково-екзаменаційної сесії. Все це кінець кінцем призводить до досить серйозних проблем: академічної неуспішності, низької професійної підготовки, іноді й відрахуванню з університету.

Кожен викладач може провести експрес-аналіз, і, вочевидь, багато хто погодиться, що більшість студентів можна віднести до середнього рівня розвитку самостійності, і лише одиниці відносяться до високого і низького рівнів. Тому, важливим завданням викладача є поступове формування у студентів навичок самостійності, що сприятиме переходу із середнього рівня на високий, а з низького рівня – на середній.

Важливо, щоб студенти якомога раніше усвідомили необхідність формування у них навичок самостійної роботи. Відомо, що випускники, які успішно займаються самостійно, згодом успішно підвищують кваліфікацію і свій професійний рівень. Самоосвіту слід розглядати як основний напрям професійного зростання і як найважливіший засіб цивілізованого забезпечення конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. Про сформованість досвіду самоосвіти свідчить: по-перше, наявність потреби самостійно набувати і постійно удосконалювати знання, необхідні для здійснення успішної діяльності; по-друге, оволодіння сучасними методами і засобами використання інформації; по-третє, уміння раціонально організовувати свою пізнавальну діяльність – планувати, здійснювати, оцінювати, коригувати [4].

У психолого-педагогічній літературі активно обговорюється питання про причини і фактори, що обумовлюють неефективність та непродуктивність самостійної роботи студентів. На думку В. Н. Яковлевої, це – слабка орієнтованість традиційної системи навчання на індивідуалізацію і особистісний ріст студента як суб'єкта навчальної діяльності, відсутність обліку його потенційних можливостей і індивідуально-психологічних особливостей, рівня його готовності до самостійної навчальної діяльності, справжнього навчального співробітництва педагога з учнями, недоліки в організаційно-методичному забезпеченні процесу навчання.

Ефективність самостійної роботи знижують і такі чинники, як нечіткість постановки завдань за формами самостійної роботи, нечіткість в критеріях оцінки, несвоєчасність доведення їх до студентів, неузгодженість тем завдань з СРС і тем лекційних занять, нерівномірність навантаження протягом семестру і несвоєчасність видачі завдань з СРС, відсутність приміщення, де можна займатися, методичних вказівок щодо виконання завдань із самостійної роботи, формальний підхід студентів до виконання СРС, відсутність навичок ведення творчої самостійної роботи. Крім того, відзначаються і обмежені можливості викладачів в реалізації індивідуального підходу до студентів: висока трудомісткість розробки індивідуальних завдань із СРС та їх систематичного оновлення; висока трудомісткість перевірки

індивідуальних завдань; неможливість своєчасного доведення результатів перевірки завдань до кожного студента і пояснення помилок і недоліків при великій чисельності студентів в групі.

ВИСНОВКИ

Отже, підвищенню продуктивності самостійної роботи студентів сприяє використання диференційованого підходу до її організації та утримання. Диференційоване навчання – це система освіти, яка забезпечує розвиток особистості кожного студента з урахуванням його можливостей, інтересів, нахилів та здібностей; форма організації освітнього процесу, при якій педагог працює з групою студентів, яка складається з урахуванням наявності у них будь-яких значущих для навчального процесу загальних якостей; частина загальної дидактичної системи, яка забезпечує спеціалізацію навчального процесу для різних груп учнів.

Основною метою організації самостійного навчання студентів є створення найбільш комфортних умов для ефективного навчання особистості, що забезпечують їй досягнення такого рівня засвоєння матеріалу, який відповідає її пізнавальним можливостям, здібностям (але не нижче мінімальних), а також розвиток даних можливостей і здібностей. В основу організації самостійної роботи студентів може бути покладена диференціація: за характерними індивідуально-психологічними особливостями студентів; за організаційною формою навчання; за змістом роботи; за формою надання педагогічної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Воронин, А.С. (2005). Самостоятельная работа студентов: учебно-методическое пособие для специальности 350500 - Социальная работа. Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 39.
- [2] Гарунов, М.Г. (1978). Самостоятельная работа студентов. М.: Знание, 34.
- [3] Коджаспирова, Г.М. (2005). Словарь по педагогике. Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 448.
- [4] Кручинин, В.А. (2014). Психология и педагогика высшей школы: учеб.-метод. пособие. Ч. 2. Нижегород. гос.архитектур.-строит. ун-т. – Н. Новгород: ННГАСУ, 195.
- [5] Леонтьев, А.А. (1985). Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком. *Иностранный язык в школе*, 5, 24-29.
- [6] Молибог, А.Г. (1975). Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе. Минск: Высшая школа, 288.
- [7] Тернавская, Л.М. (2001). Дифференцированный подход к организации самостоятельной работы студентов экономического вуза (на примере английского языка): дис. ... канд. пед. наук. Запорожье, 186.
- [8] Трущенко, Е. Н. (2009). Организация самостоятельной работы студентов вуза на основе компетентностного подхода к профессиональной подготовке специалистов: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 168.
- [9] Черная, А.В. (2010). Организация самостоятельной работы студентов по психолого-педагогическим дисциплинам: электронный учебник. Ростов-на-Дону: Южный федеральный университет, 200.

REFERENCES

- [1] Voronin, A.S. (2005). Samostoiatelnaia rabota studentov: uchebno-metodicheskoe posobiie dlia spetsialnosti 350500 – Sotsialnaia rabota. Ekaterinburg: UGTU-UPI, 39.
- [2] Garunov, M.G. (1978). Samostoiatelnaia rabota studentov. M., Znaniie, 34.
- [3] Kodzhaspirova, G.M. (2005) Slovar po pedagogike. Moskva: IKT «MarT»; Rostov n/D: Izdatelskii tsentr «MarT», 448.
- [4] Kruchinin, V.A. (2014). Psykhologiia i pedagogika vysshei shkoly: ucheb.-metod. posobiie. Ch. 2. Nizhegor. gos.arkhitekt.-stroit. un-t. – N. Novgorod: NNGASU, 195.
- [5] Leontiev, A.A. (1985). Psikhologicheskie predposylki rannego ovladeniia inostrannym iazykom. *Inostrannyi iazyk v shkole*, 5, 24-29.
- [6] Molibog, A.G. (1975). Voprosy nauchnoi organizatsii pedagogicheskogo truda v vysshei shkole. Minsk, Vysshaia shkola, 288.
- [7] Ternavskaia, L.M. (2001). Differentsirovannyi podkhod k organizatsii samostoiatelnoi raboty studentov ekonomicheskogo vuza (na primere angliiskogo iazyka): dis. ... kand. ped. nauk. Zaporozhie, 186.
- [8] Trushchenko, Y.N. (2009). Organizatsiia samostoiatelnoi raboty studentov vuza na osnove kompetentnostnogo podkhoda k professionalnoi podgotovke spetsialistov: dis. ... kand. ped. nauk. Moskva, 168.
- [9] Chornaia, A.V. (2010). Organizatsiia samostoiatelnoi raboty studentov po psikhologo-pedagogicheskim distsiplinam: elektronnyi uchebnik. Rostov-na-Donu: Yuzhnyi federalnyi universitet, 200.